OUDE LANDMATEN IN GEMERT

door Ad Otten

Begin dit jaar koos de gemeentelijke commissie straatnaamgeving het thema "oude maten" voor de te benamen straten in het plangebied Paashoef-Zuid. In juni 1989 werden de eerste straten dienovereenkomstig door de gemeenteraad vastgesteld. Het betrof de straten "Lopense" en "Kopse". Vijftig jaar geleden waren deze namen nog begrippen, tenminste voor iedereen die in het buitengebied woonde. Elke boer wist je zo te vertellen, dat er vier "kopse" in een "leupes" en zes "leupese" in een "bünder" (hectare) gingen. In een halve eeuw tijds is er veel veranderd. De oude maten en gewichten kent nog slechts een enkeling.
Nieuwe tijden, nieuwe maten: Prima! Met de oude maten kon men in de negentiende en helemaal in de twintigste eeuw steeds minder uit de voeten. Daarbij moet overigens niet vergeten worden dat ook het omgekeerde waar is, want in het verleden kon men evenmin uit de voeten met de huidige "maatvoering". Door het gebruik van kunstmest, de overal om zich heen grijpende schaalvergroting en niet te vergeten de ruilverkavelingen, is geleidelijkaan slechts het exacte aantal vierkante meters van een perceel nog belangrijk. De oude maten waren niet zo precies, maar ze gaven over een perceel wel een heleboel meer informatie dan alleen maar de oppervlakte. In de oude maatvoering lag min of meer besloten de geschiktheid voor een bepaald gewas, terwijl ook de inhoudsmaat van het voor een perceel benodigde zaaigoed kon worden uitgedrukt in de oppervlaktemaat. Een uitgekiend systeem dus....

Van oudsher waren er drie manieren om te bepalen hoe groot een bepaald stuk grond was: a) door het af te passen b) door

te meten hoeveel zaad nodig was om een stuk land te bezaaien, of c) te kijken hoe groot de opbrengst van een perceel was. Zo keek men bij hooiland naar het aantal karren hooi dat van het betreffende stuk gehaald kon worden. In de oudheid, dat wil zeggen zo'n duizend jaar geleden, is in onze contreien voor weiland wel eens als maataanduiding aangetroffen het aantal koeien of ossen dat er in de zomer zijn voedsel kon vinden, terwijl voor bossen gehanteerd werd het aantal varkens, dat er "geëkeld" (dat is met eikels gevoerd) kon worden (1). Over het algemeen kan men zeggen dat men zich een "maat" koos die in de praktijk het gemakkelijkst was.

Uit het vorengaande zal duidelijk zijn dat het bij de behandeling van de oude landmaten onontkoombaar is om ook oude inhoudsmaten te bespreken. Belangrijk is bovendien de Gemertse maten eens te vergelijken met die van andere plaatsen. Want is het niet juist "de Gemertse maat" die telkens weer schittert door afwezigheid wanneer - overigens prachtige en zeer handzame - overzichten worden gepubliceerd. Als in 1983 "De oude Nederlandse maten en gewichten" van J.M.Verhoeff op de markt komt, zien we daarin opgenomen een geografisch overzicht met een dikke duizend Nederlandse plaatsnamen in alfabetische volgorde. Per plaats is aangegeven de daar in vroeger eeuwen gebruikte maten, die bovendien zijn omgerekend in ons huidige metrieke stelsel. Tevergeefs echter zoekt men tussen Geleen en Genderen naar "Gemert". En daar zit je dan weer met je Vrije Rijksneutrale Grondheerlijkheid van de Duitse Orde, een apart geval!
In het navolgende zal overigens blijken dat het met die "apartheid" nogal meeviel, want Gemert hield zich in grote lijnen aan de maten die met name in het Helmondse gebruikelijk waren.

De Gemertse maat versus de Helmondse maat

Op 5 februari 1419 verleende Jan IV, hertog van Brabant, aan de stad Helmond zekere privileges, waaronder het recht de maten van Gemert te brandmerken (2). De hertog had echter niet het recht om dat privilege te verlenen en bijgevolg lieten de Gemertenaren zich dan ook weinig aan deze beschikking gelegen liggen. Uit de veertiende, vijftiende, zestiende en zeventiende eeuw zijn er honderden pachtakten uit de Gemertse

archieven op te diepen, waarin sprake is van de jaarlijks op te brengen pachtsom in natura "naar de maat van Gemert" (3). In de loop der tijden heeft Helmond nog verschillende malen geprobeerd om Gemert naar haar maten te voegen. Zo wendt het stadsbestuur van Helmond zich in 1590 tot de Raad van Brabant met het verzoek om Gemert te verplichten zijn hoofdvonnissen te laten wijzen in Helmond en ook daar zijn maten te laten ijken en brandmerken. De Raad vraagt het Corpus van Gemert vervolgens om "commentaar". In de Commanderije wordt dan een beëdigde verklaring opgesteld door de gewezen schout en oudschepenen, dat de granen te Gemert altijd zijn gemeten met de Gemertse gebrandmerkte maat, die gelijk is aan en afgeleid van die van Helmond, maar dat zij nooit zijn verzocht of gedwongen deze maat in Helmond te laten ijken of herijken. Tegelijkertijd stuurt de schout van Gemert een schriftelijk protest naar de notaris van Helmond aangaande de aanmatigende eisen van het stadsbestuur aldaar (4).
In Gemert bleef men zelf zorgen voor goede en geijkte maten en gewichten. Zo is er uit 1670 nog een verordening van de commandeur van Gemert tot het laten ijken van maten en gewichten bewaard gebleven, verder een relaas van afkondiging, alsook nog een beschikking van de landkommandeur van de Balije Alden Biesen als Heer van Gemert, waarin hij zekere Willem Jansen van den Broeck in 1774 ontslaat van rechtsvervolging wegens het gebruik van niet geijkte biervaten (5). Tenslotte kennen we uit 1793 zekere Ignatius de Vlam als "des gemeentes Eik- en Waagmeester" (6).

Hoe het afliep met de oude maten

In de periode van de Franse revolutie begon men te werken aan een eenhedenstelsel waaruit onze "meter" en "liter" ontstonden. Er was al lang behoefte aan een uniform en overal geldend maatstelsel. Kort na de Franse tijd, in 1817, werd het "Nederlandsch Metriek Stelsel", bij wet ingevoerd. Dat gebeurde echter op zo'n klungelige wijze dat er tot op heden nog hinder van wordt ondervonden. Verscheidene oude benamingen zoals bunder, pond, mud, roede, el en nog een stel anderen werden gehandhaafd. Die benamingen echter waren geheel verschillend van de daarvoor geldende oppervlakte-, gewichts-,

inhouds- of lengtemaat. Zo werd een bunder in 1817 één hectare, een pond één kilo, een mud honderd liter, een roede werd tien meter, en een el één meter. Als we hier ter vergelijking geven de naar metrieke eenheden omgerekende Gemertse maten van vóór 1817 dan wordt meteen duidelijk hoe groot de verwarring geweest moet zijn die toen ontstond. De oude bunder met namelijk ruim 1,3 hectare, het pond was ongeveer een halve kilo in plaats van een hele, het mud was wel 300 liter, een roede was 5,75 meter en een el 0,685 meter (7).
Er zal in die jaren heel wat "gestèchelt" zijn over de vraag of men nu "d'n aawe" of "de nèèje" maatstaf hanteerde. Toen in 1870 iedereen zo'n beetje vertrouwd was met de nieuwe maten, werden de meeste nederlandse benamingen, officieel althans, opgeruimd. Met de IJkwet van 1937 verdwenen tenslotte de laatste oud-nederlandse synoniemen voor de internationaal gebezigde metrieke terminologie. Opmerkenswaard is het dat in het spraakgebruik het pond en de el niet alleen bewaard zijn gebleven, maar bovendien blijken te zijn teruggekeerd naar de enig juiste maat: die van vóór 1817....
Maar er is nog veel meer bewaard. In de aanhef van dit artikel merkten we immers op dat "een enkeling" zelfs nog weet heeft van een "lopense" en een "kopse". En dat zijn maten, die al in 1817 uit de maatvoering werden geschrapt. Waarom ze dan toch bewaard bleven? Och de lopense was een heel gemakkelijke maat, want het toeval wilde dat er precies zes lopense gingen in een bunder van 1817, zoals er acht gingen in een bunder van vóór die tijd. De maat van de niet-officiële "lopense" werd volop gebruikt bij het omrekenen van het oude naar het nieuwe systeem. En wat de "kopse" betreft: Daarvan gingen er vier in een lopense! Gemakkelijk te onthouden en daarom bewaard in het taalgebruik.

En er is nog meer bewaard in onze taal, zelfs van de oudst bekende maatvoering, die dateert uit de tijd dat hier in onze streek de eerste nederzettingen ontstonden. Gedoeld wordt op het woord "hoeve". Niemand zoekt daar nu een oppervlaktemaat achter, maar dat is het van oorsprong wel. Hoeve is afgeleid van het oudsaksisch "hôba" dat betekende "land van bepaalde grootte", of "zoveel grond als nodig is voor het onderhoud van één gezin" (8).

INHOUDS-WAARDE DER NEDERL. MATEN in oude plaatselijke, van elk der hieronder aangewezene benamingen.					LANDMATEN, VOORMAALS IN DE GEMEENTE GEBRUIKELIJK.			INHOUDS-WAARDE der hiernevensgemelde oude maten, volgens de Nederlandsche.		
	OUDE MATEN.									
NEDERLANDSCHE MATEN.	Eenheid, genaamd	1e. onderdeel, genaamd	2e. onderdeel, genaamd	3e. onderdeel, genaamd	SOORTEN.	BENAMINGEN.	Verhouding der veelvouden tot hunne onderdeelen.	Bunders.	Vierkante roeden.	Vierkante ellen.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
Bunder.	1	"	2	37	Hertogen	Eenheid, genaamd Morgen	1 – 6	"	99	31
Vierkante roede . .	"	"	3	08	Bonder	1e. onderdeel, genaamd Loopense	1 – 50	"	16	55
						2e. " " Roede	1 – 400	"	"	33
" el	"	"	"	12		3e. " " Voeten	1 – 100	"	"	9/100

Bovenstaande tabel geeft wederkerig de verhouding van de Nederlandsche Landmaten (die werden vastgesteld bij Kon. Besluit van 29 maart 1817) en de landmaten "voormaals in de gemeente gebruikelijk". Zo zien we de nieuwe bunder gelijk aan 1 morgen + 2 roeden + 37 (vierkante) voeten, en omgekeerd is 1 morgen (bestaande uit 6 loopense) gelijk aan 99 vierkante (nieuwe) roeden (= are) + 31 vierkante ellen (= centiaren).
Bron: Kadaster Gemeente Gement. Oengenoeglijk Aanwijzende Tafel 1832

Hierna volgt een overzicht van de afzonderlijke landmaten, die in zestiende en zeventiende eeuwse Gemertse schepenprotokollen werden aangetroffen. Dit overzicht heeft allesbehalve de pretentie compleet te zijn, terwijl het raadzaam is de omrekeningen naar het metrieke stelsel niet als exakt te beschouwen.

Bunder

Het woord bunder, in het middelnederlands ook geschreven als boenre of buunre, komt mogelijk uit het middellatijns "bonnarium" (akkermaat), dat weer afkomstig moet zijn van gallisch "bunna" (grond, bodem).
De bunder is een grote oppervlaktemaat, het grootste onderdeel van de in het voorgaande al ter sprake gebrachte "hoeve".
In een schepenakte van 30 maart 1599 vernemen we iets over de verhouding tussen de bunder en de lopense. Op die datum wordt ten overstaan van de Gemertse schepenen aan Commandeur Henrick van Holtrop de zogenaamde "Houts bunder" opgedragen, die wordt omschreven als "eenen bunder bempts van acht lopensaet". In dezelfde akte is bovendien sprake van "eenen geswooren landtmetere" en van "metter maten gemeten", hetgeen toch wel iets zegt over de zorgvuldigheid die men in acht nam ten aanzien van opgegeven maten bij overdrachten van onroerende goederen(9). Er gingen dus acht lopense in een bunder, zoals eigenlijk in de hele Meierij van 's-Hertogenbosch gebruikelijk was.
De grootte van de bunder moet in Gemert bijgevolg 1,32 hectare zijn geweest. Vóór 1500 kan de bunder evenwel een andere maat hebben gehad. In een schepenakte uit 1526 is er namelijk sprake van de overdracht van een beemd "groot wesende eenen alden bunder" (10). Wat kan een dergelijke terminologie anders betekenen dan dat er een nieuwe maat voor de bunder werd ingevoerd? Zo'n driehonderd jaar later, bij de invoering van het Nederlandse metrieke stelsel in 1817, komt er wéér een nieuwe bundermaat (1 hectare). Dan is er opnieuw sprake van "de oude bunder". Deze laatste had echter moeten heten de oude nieuwe bunder. Bij de IJkwet van 1937 tenslotte is de bunder officieel afgeschaft.

Lopenzaad of Lopense

Deze maat was de meest gebruikelijke voor het aangeven van de oppervlakte van bouwland vanaf de late middeleeuwen tot in het begin van de vorige eeuw, in het spraakgebruik zelfs tot in het begin van deze eeuw. Het woord "lopenzaad", lang geleden al verkort tot "lopense", is ontstaan uit "lopen" en "zaad". Het "lopen" is een inhoudsmaat voor graan, oorspronkelijk mogelijk "zoveel graan als men in één keer lopen (in een zaaischort) mee kon nemen en uitzaaien".
De oudste vermeldingen van bijvoorbeeld "lopen rogge" vinden we al in veertiende eeuwse Gemertse oorkonden, terwijl er in vroeg-vijftiende eeuwse akten geschreven is van stukken land van zoveel en zoveel "lopen saaylants" (11).

Zoals gezegd was de lopenzaad een populaire maat. In Gemertse archivalia wordt ook nergens aangetroffen dat deze maat ooit veranderde zoals dat met de bunder gebeurde. Aantoonbaar is zelfs de "waardevastheid" van de lopense. Want:
Op 14 februari 1409 wordt in erfpacht uitgegeven "eenen acker geheten den Boontuin ende dat Clein Geroette, groot 12 lopen ende 20 roeden". Een schepenakte uit 1576, dus 167 jaar later, handelt over hetzelfde perceel. "Den Boentuyn ende dat Cleyn Geroertken" meet dan: "12 loopensaet ende 20 roeden, voer elke loopensaet 50 roeden gemeeten" (13).
Opmerkenswaard is wel dat in zestiende en zeventiende eeuwse schepenakten van Gemert wel eens sprake is van de terminologie "sleyck lopensaet". Daar echter ook wel eens sprake is van de inhoudsmaat "een sleyck vat rogge", moet er o.i. van worden uitgegaan dat we hier niet van doen hebben met een afwijkende of andere "lopense" maar van een iets nauwkeuriger gemeten oppervlaktemaat. "Sleyck" in het middelnederlands betekent immers "afgestreken maat" (14).
Bij "De Bunder" werd al gegeven dat er acht lopense in een bunder (van ongeveer 1,32 hectare) gingen. De lopense mat dus 16,5 are, terwijl we hier voor de volledigheid nog even opmerken dat de lopense van oudsher was onderverdeeld in vijftig vierkante roeden.
Met het lopenzaad of lopense hangt direct samen het kopzaad of kopse.

Kopzaad of Kopse

De "kop" is van oorsprong een kleine korenmaat, het vierde deel van een "lopen", tussen de 4 en de 5 liter. De oppervlakte die men met de inhoud van een "kop" kon bezaaien werd genoemd de kopzaad, in het Gemerts taalgebruik verkort tot "kopse". Er gingen dus 4 kopse in een lopense, en de kopse mat bijgevolg iets meer dan 4 are. De maat van zowel kop als kopse komt men in zestiende eeuwse Gemertse schepenprotokollen al volop tegen (15).

Sesterzaad of Sesterse

Sester of sister is een inhoudsmaat ontleend aan het oudfrans "sestier" en/of het latijnse "sextarium", in de betekenis van het zesde deel. In een zestiende eeuwse Bossche kroniek vindt men het antwoord op de vraag: Waarvan de sester dan wel het zesde deel is. Daar wordt namelijk geschreven over het Bosch mud: "ieder mud tot 8 sester oft 16 loopen" (16). De sester is dus het dubbele van het loopen. Dezelfde bron leert ons dat 12 lopense land in de Meierij bekend staan als een "mergen" of "morgen". De sesterse is dus het zesde deel van een "morgen"....
Wel de sester als inhoudsmaat, en dan vooral als oliemaat, werd veel gebruikt, als vlaktemaat is hij echter veel minder bekend. Tevergeefs zoekt men er ook naar in Verhoeffs overzicht van de oude Nederlandse maten en gewichten. De "sester" moet in het Gemertse een populaire inhoudsmaat zijn geweest: er zijn zelfs twee huizen bekend, één uit de veertiende en één uit de achttiende eeuw die beiden de naam droegen van "De Sester" (17). Ook als vlaktemaat komen we in Gemertse archivalia "de sesterse" tegen. Zo leert ons een schepenakte van 18 januari 1597 over de verkoop van een "huys metten halven hoff ontrent een sesterse". In 1600 wordt "een sesterse lants op d'auwstraet" verkocht, in 1602 een perceel dat heet "der Vrouwestege groot ontrent een sesterse ende 40 roeyen", enz. (18).
Het gegeven dat de sesterse als vlaktemaat niet zo bekend is heeft mogelijk te maken met het feit dat er tenminste twee woorden in omloop waren,die net als sesterse het dubbele van

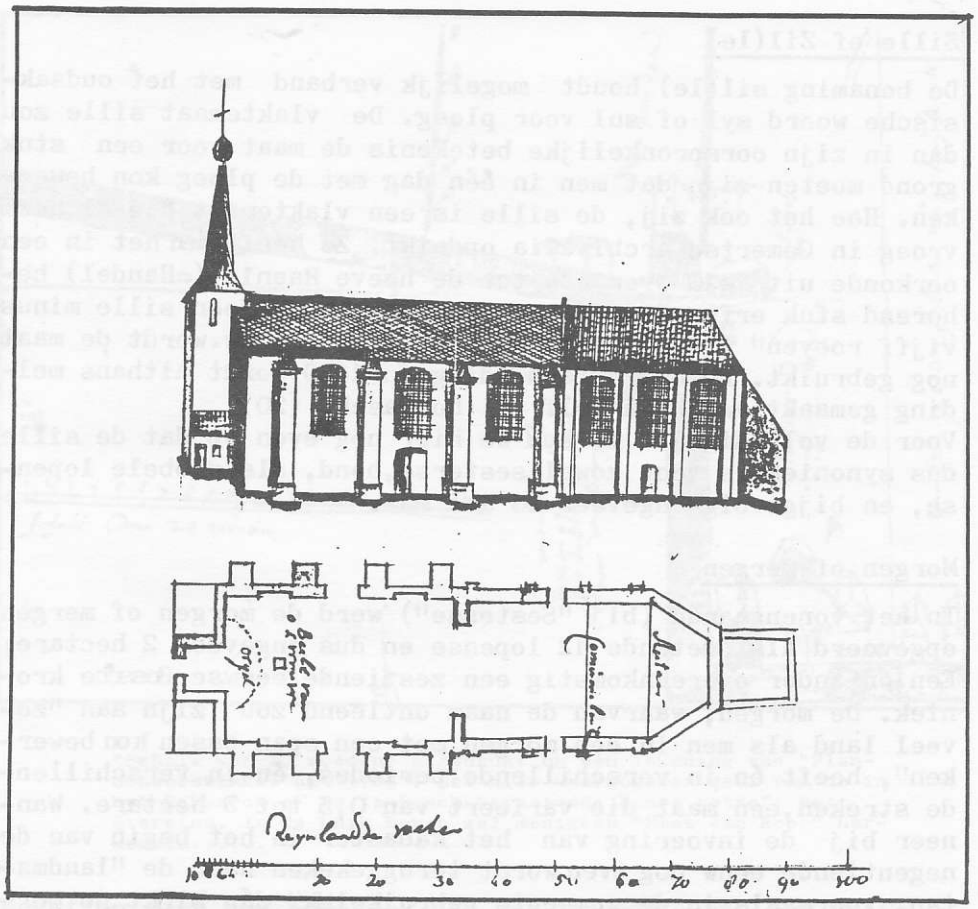

Het is telkens weer oppassen met oude maten! De tekening hierboven van de Handelse kapel is uit 1802 en werd gemaakt door de bekende landmeter Hendrik Verhees. De schaal is in "Rijnlandse voeten" van 31,4 cm. De in Gemert gebruikelijke voet meet echter bijna 3 cm minder.....

de lopense waren. Eén daarvan, "de hond" (de verkorting van <u>honderd</u> vierkante roeden), is zelfs een algemene en zeer verspreid voorkomende vlaktemaat. In Gemertse archivalia is die echter tot dusver niet aangetroffen. De ander is "sille", en die komt in Gemert weer wél voor.

Sille of Zil(le)

De benaming sil(le) houdt mogelijk verband met het oudsaksische woord syl of sul voor ploeg. De vlaktemaat sille zou dan in zijn oorspronkelijke betekenis de maat voor een stuk grond moeten zijn dat men in één dag met de ploeg kon bewerken. Hoe het ook zij, de sille is een vlaktemaat die al heel vroeg in Gemertse archivalia opduikt. Zo heeft men het in een oorkonde uit 1410 over een tot de hoeve Haenle (=Handel) behorend stuk erfgoed met een oppervlakte van "een sille minus vijff roeyen" (19). Ook in de zeventiende eeuw wordt de maat nog gebruikt. Bij een erfscheiding in 1639 wordt althans melding gemaakt van "een half sil hoywasch" (20).
Voor de volledigheid merken we hier nog even op dat de sille dus synoniem is voor zowel sesterse,hond, als dubbele lopense, en bijgevolg ongeveer 33 are mat.

Morgen of Mergen

In het vorengaande (bij "Sesterse") werd de morgen of mergen opgevoerd als metende 12 lopense en dus ongeveer 2 hectare; Een en ander overeenkomstig een zestiende eeuwse Bossche kroniek. De morgen, waarvan de naam ontleend zou zijn aan "zoveel land als men in een morgen met een span ossen kon bewerken", heeft én in verschillende periodes, én in verschillende streken,een maat die varieert van 0,5 tot 3 hectare. Wanneer bij de invoering van het kadaster in het begin van de negentiende eeuw nog even wordt teruggekeken naar de "landmaten, voormaals in de gemeente gebruikelijk" dán blijkt de morgen de helft te bedragen van die in de zestiende eeuw. Omstreeks 1800 zou de morgen, althans die van de 's-Hertogenbossche soort, dus ongeveer een hectare zijn geweest.

De (vierkante) roede of roey

De roede is een vrijwel in heel Nederland bekende lengtemaat geweest. Hij was echter zeer variabel, met name door het verschillend aantal "voeten"(van 7 tot 21) dat de roede kon bevatten. De voet en de roede waren in het verleden populaire maten. De voet was afgeleid van de lengte van de menselijke voet, een maat derhalve die men bij zich droeg. Vele boeren

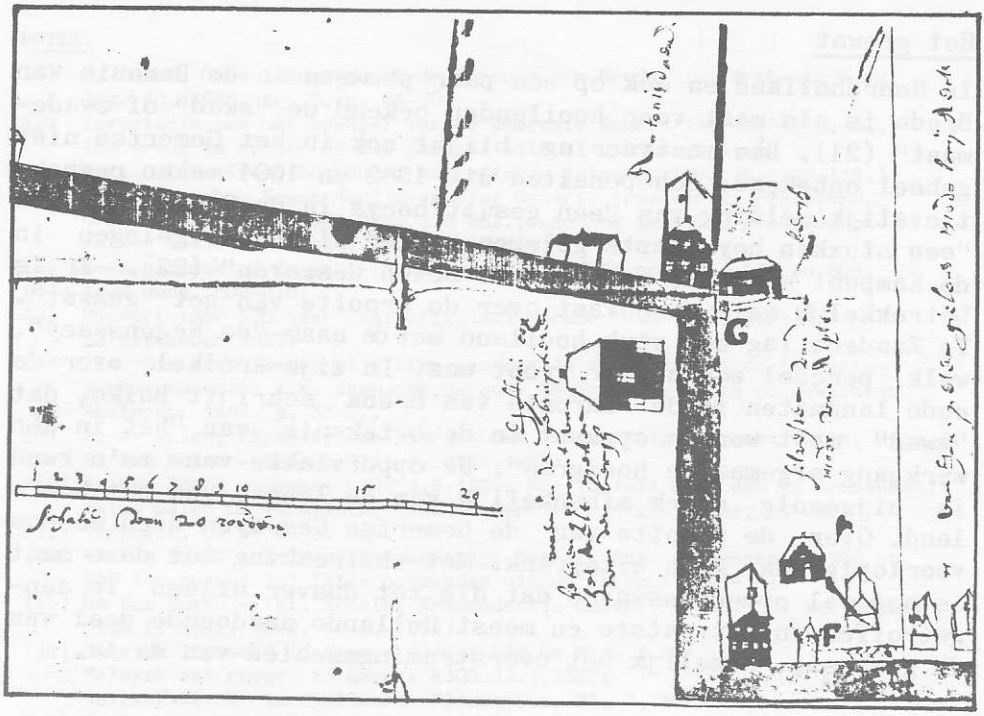

"Schale van 20 roeden" afgedrukt bij een tekening van "Plan-Schoorswinkel uit 1703". Het hier weergegeven deel van de in het Rijksarchief te 's-Bosch berustende kaart betreft het Stereind. In de knik boven zal menigeen "Smet van Rooy" herkennen.....

schaften zich ook een stok aan met de lengte van een halve of kwart roede om landerijen op te kunnen meten.
In het begin van de vijftiende eeuw was in Gemert de lopense al onderverdeeld in vijftig (vierkante) roeden, zoals we in het voorgaande al hebben laten zien. Er is geen enkel stuk gevonden dat aanleiding geeft om te veronderstellen dat hier in Gemert in de loop der eeuwen iets aan veranderd is. Zoals op de meeste plaatsen in Zuidnederland zal de roede hier dus als lengtemaat 5,75 meter hebben bedragen en als oppervlaktemaat 33 vierkante meter. De (lengte)roede was onderverdeeld in 20 voeten van elk 28,75 centimeter,en elke vierkante roede bestond dus uit 400 vierkante voeten. In de negentiende eeuw werd tenslotte de vierkante roede de are.

Het geswat

In Noordholland en ook op een paar plaatsen in de Baronie van Breda is als maat voor hooilanden bekend de "zwad" of zwademaat" (21). Die maatvoering blijkt ook in het Gemertse niet geheel onbekend. Schepenakten uit 1582 en 1604 maken respektievelijk melding van "een geswat hoeys in de Campen" en van "een stuxken hoybeempts gelegen achter Wijnboom (gelegen in de Kampen! - red.), geheyten De Seven Geswayen" (22). Er is betrekkelijk weinig houvast over de grootte van het "geswat". Te Zundert lag een stuk hooiland met de naam "de Negenswaey", welk perceel een bunder groot was. In zijn artikel over de oude landmaten in de Baronie van Breda schrijft Buiks, dat "zwad" moet worden opgevat in de betekenis van "het in één werkgang afgemaaide hooigras". De oppervlakte van zo'n zwad is bijgevolg sterk afhankelijk van de lengte van het hooiland. Over de grootte van de Gemertse Geswayen doen we dus voorlopig maar geen uitspraak. Met betrekking tot deze maat is nog wel opmerkenswaard dat die tot dusver alleen is aangetroffen in het natste en meest Hollands aandoende deel van de gemeente, namelijk het overstromingsgebied van de Aa.

De voeder of kar

Bij een benaming als "een kar hooi" denkt men al gauw aan een inhoudsmaat van een karrevracht en zeker niet aan een oppervlaktemaat. Toch is dat laatste het geval want er staat geschreven in een Gemerts schepenprotokol van 1639: "een kar hoywasch ofte daeromtrent, gelegen in de Campen, d'een sijde Goort Peters, d'ander sijde Mary.." etc. (23). Deze maataanduiding is ook in andere plaatsen bekend. Het is een wat onvaste aanduiding voor hoeveelheid hooiland dat een "karrevracht" of "voeder" kon opleveren.

Tot zover een aantal oude en welhaast vergeten Gemertse landmaten. Sommigen krijgen als straatnaam een nieuw leven in de nieuwbouwwijk van Paashoef-zuid.

NOTEN:

(1) C. Buiks, Oude landmaten in de Baronie van Breda, in: Brabants Heem, Jrg. 40, 1988, nr. 2, p. 61-70.
(2) Inventaris van het archief van de gemeente Gemert 1407-1794, p. 34. (De vraag is echter of het jaartal 1419 of 1420 moet zijn. Vgl. C.C.N. Krom, Oorkonden betreffende Helmond, 1883, p. 115-118.)
(3) RA Den Bosch - Kommanderije-archief Gemert. Inventaris, regestnrs. 67, 78, 110, 138, 139, 270, 376 enz.; zie ook Gemertse schepenprotokollen zoals R112 f.41v. (22.10.1601).
(4) Gemeentearchief Gemert, Inventaris 1407-1794, nrs. 96, 186 en 808.
(5) idem, nrs. 809-810.
(6) "Gemert vóór 130 jaar" in: Officieel Kerkbericht van Gemert 23 september 1923.
(7) Als "Gemertse" maten zijn hier genomen de Helmondse en de 's-Hertogenbossche uit: J.M. Verhoeff, De oude Nederlandse maten en gewichten, Amsterdam 1983, p. 35-37.
(8) J. de Vries, Etymologisch Woordenboek, Aula 1964; Zie ook: Buiks, noot 1.
(9) RA Den Bosch - Gemert R111 f. 251v.-253v.
(10) RA Den Bosch - Gemert R102 9.9.1526; NB: In 1474 komt ook te Roosendaal enige malen de vermelding "oud bunder" voor (Vgl. Buiks, p. 64).
(11) Verhoeff, p. 35 en p. 128.
(12) RA Den Bosch - Archief Kommanderije Gemert; Inv. - regestnrs. 109 en 135 tot en met 161 (alle oorkonden uit de jaren 1397-1410).
(13) RA Den Bosch - Vgl. Archief Kommanderije Gemert Invnr. 694 met Gemert R110 f. 113v. (d.d. 16-10-1576).
(14) "sleyck lopense" in Gemert R110 f.260 en R116 f.80; "sleyck vat rogge" in Gemert R102 12.4.1527; "sleke/sleyck" in Stallaerts Glossarium, Dl. 3, 1977.
(15) RA Den Bosch - Gemert R111 f.161, 223, 238v; R112 f.3v, 41v.
(16) C.R. Hermans, Verzameling van Kronyken, Charters en Oorkonden betrekkelijk de stad en Meierij van 's-Hertogenbosch, 1848, p. 155.
(17) RA Den Bosch, Gemert R155 25.10.1784; 27.11.1784; 4.2.1785; Archief Kommanderije Gemert - Inv. regestnr. 17 oorkonde van 24 juni 1326.
(18) RA Den Bosch, Gemert R111 f.173; R112 f.9v; 57v; 69.
(19) RA Den Bosch - Archief Kommanderije Gemert - Inv. regestnr. 162.
(20) RA Den Bosch, Gemert R116 f.80 e.v. (d.d. 4.4.1639).
(21) Verhoeff, p. 131; Buiks, p. 68 e.v.
(22) RA Den Bosch - Gemert R110 f.231v-232; R112 f.97.
(23) zie noot 20.